

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Muhammet KAYA

Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi
m.kaya@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9933-3424>

Eski Türkçe Tarım Terimlerinin Anadolu Ağızlarındaki Durumu

*The Status of Old Turkic Agricultural Terms in
Anatolian Dialects*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24.10.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 15.12.2022
Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Kaya, M. (2022). Eski Türkçe Tarım Terimlerinin Anadolu Ağızlarındaki Durumu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1460-1486. <https://doi.org/10.34083/akaded.1193999>

Kaya, M. (2022). The Status Of Old Turkic Agricultural Terms in Anatolian Dialects. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1460-1486. <https://doi.org/10.34083/akaded.1193999>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Türkler tarihleri boyunca çok geniş bir coğrafyada yaşamıştır. Bunun sonucu olarak pek çok dil ve kültürle iletişim kurmuşlardır. Fakat buna rağmen dillerini, dil hazinelerini korumuşlardır. Eski Türkçeden bugüne kadar kelime hazinesini en iyi koruyan ve bugünlere gelmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri ağızlardır. Bu bakımdan ağızlar, dilin en önemli hazinesidir. Yazılı dilde olmayan pek çok kelime ya da terim ağızlarda yaşamaktadır. Ağızlar, yazılı dilde bulunmayan pek çok sözcüğü, terimi yaşattığı için Türkçenin tarihî problemlerinin aydınlatılmasında, çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir. Yazılı dilde değişim ve gelişim daha hızlı olurken ağızlarda bu durum daha yavaştır. Bunun sonucunda çok uzun yıllar geçmesine rağmen Eski Türkçe döneminde kullanılan bir kelimenin bugün Anadolu ağızlarında kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Eski Türkçe dönemine ait tarım terimleriyle ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmadan hareketle Türklerin Eski Türkçe döneminde kullandığı tarım terimleri incelenmiş, ardından bu tarım terimlerinin Anadolu ağızlarındaki durumu araştırılmış ve yapılan incelemeler sonucunda bu terimlerin bugün Anadolu ağızlarında hâlâ kullanılıp kullanılmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: eski Türkçe, Anadolu ağızları, tarım, terim

Abstract

Turks have lived in vast geography throughout their history. As a result, they have communicated with many languages and cultures. But despite this, they have preserved their language and language treasures. Dialects are one of the most important factors that best preserve the vocabulary from Old Turkish to the present day. In this respect, dialects are the most important treasure of the language. Many words or terms that are not in the written language live in dialects. Since dialects keep alive many words and terms that are not in the written language, they play an important role in the elucidation and solution of the historical problems of Turkish. While change and development in written language are faster, this situation is slower in dialects. As a result of this situation, although many years have passed, a word used in the Old Turkic period appears to be used in Anatolia dialects today.

In this study, the agricultural terms used by the Turks in this period were examined, based on the most comprehensive study of the agricultural terms of the Old Turkic period. Then, the status of these agricultural terms in Anatolian dialects was examined and as a result of these analyses, it has been revealed whether these terms are used in Anatolian dialects today.

Keywords: old Turkic, Anatolian dialects, agriculture, term

I. Giriş

Türklerin, özellikle konar-göçer hayat yaşadıkları zamanlarda en önemli ve elzem geçim kaynağı hayvancılıktı. Bundan dolayı hayvanları için uygun ve verimli olduğundan yazın yaylalara, kışın kışlaklara göçerlerdi. Bu hayat tarzı Türklerin tamamen göçebe bir hayat sürdürdükleri fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu fikir doğrultusunda yerleşik hayatın bir göstergesi olan tarımla uğraşmadıkları düşünülmüştür. Ancak, Türklerin tarımla uğraştıklarını anlatan, tanımlayan belgelerin gün yüzüne çıkması ve bu belgelerle ilgili yapılan çalışmalar bahsedilen yanlış düşünceleri ortadan kaldırmıştır. İncelenen bu kaynaklara göre Türkler hayvancılığın yanında tarımla da uğraşmışlardır. Yine Altay ve Türkistan'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda Türklerin yaşadıkları bölgelerde çok eski çağlardan beri tarımla uğraştıkları ortaya çıkmıştır. Bu konu pek çok Türkologun dikkatini çekmiş ve bu alanla ilgili yeni çalışmalar, özellikle de “tarım terimleri”yle ilgili çalışmalar (Baykara, 1997, Daher 1970; Eren 1979, 2004; Zieme 1974, 1975, 1980; Rybatzki 2001; Gül, 2004, 2008, 2009; Stachowski 2008) yapılmıştır.

Eski Türkçeden bugüne kadar kelime hazinesini en iyi koruyan ve bugünlere gelmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri ağızlardır. Bu bakımdan ağızlar, dilin en önemli hazinesidir. Yazılı dilde olmayan pek çok kelime ya da terim ağızlarda yaşamaktadır. Ağızlar, yazılı dilde bulunmayan pek çok sözcüğü, terimi yaşattığı için Türkçenin tarihî problemlerinin aydınlatılmasında, çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir. Yazı dilinin konuşulduğu şehir ortamlarına göre ağızların konuşulduğu kırsal bölgelerde değişimin yavaş olması, eski şekillerin ağızlarda korunmasının önemli bir sebebidir. Kültürel ve teknolojik değişimlerden belli ölçüde uzak kalan ağızlar hazine olma özelliğini korumuştur ancak son dönemde teknolojinin hızlı değişimi ağızların yazı diline yaklaşmasına neden olmuştur.

Yerleşik hayatın göstergelerinden birisi de toplumların tarımla uğraşmasıdır. Türkler de her ne kadar göçebe hayat yaşasalar da tarımla ilgilenmişlerdir. Türklerin, tarımla ilgili kelime hazinesi oldukça geniştir. Eski Türkçeden günümüze kadar tarımda kullanılan terimler bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Bu konuda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, Eski Türkçe dönemine ait tarım terimleriyle ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmadan (Gül, 2004) hareketle Türklerin Eski Türkçe döneminde kullandığı tarım terimleri incelenmiş, ardından bu tarım terimlerinin Anadolu ağızlarındaki durumu araştırılmış ve yapılan incelemeler sonucunda bu terimlerin bugün Anadolu ağızlarında hâlâ kullanılıp kullanılmadığı ortaya konulmuştur. Böylelikle Eski Türkçe döneminde kullanılan tarım terimlerinin günümüzde, Anadolu ağızlarında hem doğrudan hem de bazı ses ve şekil değişimleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güncel olması, basılı Derleme Sözlüğü'nde olmayan ancak müstakil ağız çalışmalarında olan bilgilerin de bulunması sebebiyle Anadolu ağızları için kaynak olarak çevrimiçi Derleme Sözlüğü kullanılmıştır. Türk Dil Kurumunun internet sitesinde yer alan çevrimiçi Derleme Sözlüğü, basılı Derleme Sözlüğü'ne göre daha fazla ve geniş bilgi sağlamasından dolayı tercih edilmiştir. Örnek tarım terimleriyle ilgili bilgiler bu çevrimiçi Derleme Sözlüğü'nden alındığı için tarım terimlerinin yanına terimin kullanıldığı il, ilçe, belde isimleri parantez içinde verilmiştir ve metin içi kaynak (Türk Dil Kurumu, t.y.) şeklinde gösterilmiştir. Ele alınan tarım terimleri Eski Türkçedeki Haliyle Doğrudan Anadolu Ağızlarında Kullanılan Tarım Terimleri ve Eski Türkçede Kullanılıp Ses ve Şekil Değişimleriyle Anadolu Ağızlarında Kullanılan Tarım Terimleri başlıkları altında fiiller ve isimler olarak incelenmiştir.

II. Eski Türkçedeki Haliyle Doğrudan Anadolu Ağızlarında Kullanılan Tarım Terimleri

A. Fiiller

1. ahtar- / ahtar- “ekin ekmek için toprağı kazmak”

Eski Türkçede “tarlayı ekime hazır hâle getirmek” anlamında kullanılan fiil (Gül, 2004, s. 123-124) Anadolu ağızlarında “aktarmada bir öküz daha alacağız.” örneğinde olduğu gibi “ekin kaldırılan tarlayı ilkbaharda sürme zamanı” anlamında **aktarma** (Mahzenim-Kayseri), “tarlayı ikinci kez sürmek ve harmanda dövülen arpa ve buğday saplarını alt üst etmek” anlamında **aktar-** (*Güdül ve köyleri Ankara), “tohum ekmeden, tarlayı sürüp nadasa bırakmak, tarlayı ilk defa, ikinci veya üçüncü defa sürmek” anlamında **ahtar-/ahdar-** “**ahdarmak/ahdarmah**” (Muğlasın *Tavas -Denizli, Çilehane *Reşadiye -Tokat, Ağın *Keban -Elâzığ, *Arapkir -Malatya, *Şereflikoçhisar -Ankara, Karaözü *Gemerek -Sivas) hiçbir ses ve şekil değişimine uğramadan kullanılmaktadır.

Bunun yanı sıra, “harman işlerinde kullanılan dirgen” anlamında **aktaracak** (Karataş *Sarayköy -Denizli,) şeklinde **aktar-**, **ahdar-** fiilinden türetilmiş kelimenin kullanımı da mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

2. biç-/biç-/biş- “(ekin) biçmek”

Biç-/biç- fiili “(bir şeyi) kesmek” anlamıyla metinlerde karşımıza çıkan bir fiildir. Özellikle ot, ekin, bitki kesmek anlamında kullanılan fiilin, iki farklı anlam alanı vardır. “Tarlada, bahçede olan herhangi bir otu, bitkiyi kesmek” ve “yetiştirilen, olgunlaşan ekinlerin biçilmesi, kökten ayrılması”. Ekinler ancak olgunlaştıklarında, yani “**biçesü vakti**” “biçme vakti” geldiğinde biçilme işlemi yapılır (Gül, 2004, s. 158).

Anadolu ağızlarında doğrudan kullanımları, **biç-** “biçmek” (Doğu Trakya), **biş-** “biçmek” (Ordu, Erzurum), **biş-** “biçmek” (Oğuz *Acıpayam -Denizli) örneklerinde olduğu gibi mevcuttur.

Bununla birlikte **biç-** fiil kökünden türetilmiş isim kullanımları da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Biçge “biçilecek yer” (Bayburt, Selim -Kars), **biçenek** “otlak, biçilmek üzere korunan otlak” (Gümüşhane, Erkinis *Yusufeli, Çavdarlı *Şavşat -Artvin, Taşlıçay *Diyadin -Kars, *Erciş -Van, Ordu), **biçek** “tarlalara saatle su salımı” (Boyasın -Aydın), **biçek** “iyi biçmeye elverişli buğday veya arpa” (Hacıhamzalı, Gülek *Tarsus -İçel)

3. **biş-/biş-** “ekilen tohum yetişmek, olgunlaşmak”

Biş-/biş- fiili tarlaya ekilen tohumların gerekli tarımsal bakımın yapılmasından sonra, tohumun ürün vermeye başladığını, yetiştiğini gösteren bir fiildir. **biş-/biş-** fiili Türk tarım terminolojisi içinde hem tarla tarımı hem de meyvecilik alanında ürünün yetiştiğini gösteren bir fiildir. “**tariğ bişdi**” şeklindeki örnekte “ekin yetişti, olgunlaştı” anlamını veren **biş-/biş-** fiili, “**takı meyve bişti, reside boldı**” “meyve olgunlaştı, olgun oldu” cümlesinde de meyvelerin yetiştiğini göstermektedir (Gül, 2004, s. 149).

Fiil, Anadolu ağızlarında hiçbir ses ve şekil değişimine uğramadan **biş-** “pişmek” (Melenderesi *Düzce -Bolu), **biş-/piş-** “pişmek” (Diyarbakır, Erzurum, Urfa, Aybastı -Ordu, Uşak, Artvin Yusufeli Uşhum köyü; Kırşehir) örneklerindeki gibi geçmektedir. Ancak Derleme Sözlüğü’nde örnek cümleler verilmediği için bu fiilin tarımla, ekilen tarım ürünleriyle de ilgili midir yoksa sadece yemek, aş pişirmek anlamında mı kullanılmaktadır tespit edilememiştir. Çünkü miştir.

Bu örnekler dışında tarımla ilgili olarak **biş-** “(meyve) olgunlaşmak” (Nefsiköseli *Görel -Giresun) kullanımı vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

4. **büt-/bit-** “tarlaya ekilen tohum çıkmaya başlamak”

Eski Türkçede **büt-** fiili “tohum topraktan çıkmak, filizlenmek” anlamında kullanılmıştır (Gül, 2004, s. 146). Fiil, Anadolu ağızlarında **bit-** “çıkmaq, görünmek, büyümek” (Kırşehir, Artvin Yusufeli Uşhum köyü) anlamında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde örnek metinler verilmediği için fiillerin “tarlaya ekilen tohumun çıkmaya başlaması” anlamında kullanılıp kullanılmadığı tespit edilememiştir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

5. **bütür-** “tohumu büyütme, yetiştirmek”

Eski Türkçede kullanımları olan (Gül, 2004, s. 146-147) fiilin Anadolu ağızlarında **bütür-** “bitirmek” (*Güdül ve köyleri Ankara, Erzurum, Ordu), **bitir-** “bitirmek” (Diyarbakır, Doğu Trakya, Erzurum), **bitür-** “bitirmek” (Erzurum) şeklinde

kullanımları vardır. Derleme Sözlüğü'nde örnek metinler verilmediği için fiillerin “tohumu büyütme, yetiştirme” anlamında kullanılıp kullanılmadığı tespit edilememiştir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

6. ek- “tarlayı ekmek, tarlaya tohum vs. ekmek”

Ek- Türkçenin her döneminde hem gerçek anlamıyla hem de yan anlamıyla kullanılan işlek bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiilin **ekin-** “kendi için ekmek”, **ekiş-** “ortaklaşarak ekmek”, **ekil-**, **ekit-** “başkasına ektirmek”, **ektür-** şekilleri de kullanılmıştır (Gül, 2004, s. 110-119).

Anadolu ağzlarında **ek-** fiili “ekmeleri bitirince öküzleri satacağım” örneğinde olduğu gibi “tarlaya tohum ekme” (Eğrigöz *Emet -Kütahya), “ekin ekmek, (tarlayı) ekmek ve sürmek” (Uşak, Artvin Yusufeli Uşhum Köyü) anlamıyla doğrudan Eski Türkçedeki haliyle kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

7. ögi-/ögit- “öğütme”

Öğütme işi Türkçede **ögi-** fiili ile anlatılmaktadır (Gül, 2004, s. 163). *Güncel Türkçe Sözlük*'te “tane durumundaki nesnelere bir araçla ezerek un durumuna getirmek” anlamında **öğüt-** fiili bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde **öğütmek** “öğütme” (Kars) şeklinde bir örnek tespit edilmiştir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

8. savur- “harman savurmak”

Savur- fiili harmanda ekinleri savurarak temizlemek işini anlatan bir fiildir. **savragaç** = **savırkaç** “harman savurmak için kullanılan alet” aletinden yola çıkarak, harman savurma işinin **savırkaç** denilen aletle yapıldığını söyleyebiliriz. Eski Türkçe dönemine ait metinlerde örnekler **savur-** işinin rüzgâr vasıtasıyla yapıldığını göstermektedir. Fiilin müştakları olan **savrul-**, **savruş-** ve **savurt-** da metinlerde geçmektedir (Gül, 2004, s. 160).

Fiilin Anadolu ağzlarında “**savurmak**” (Çüngüş, Çermik-Diyarbakır) anlamında kullanımı mevcuttur.

Bunun dışında aynı kökten türemiş **savurkaç** “akşamüstü çıkan sert yel: **savurkaç çıkmadan buğdayı gözerledik**” (Çepni *Mudurnu -Bolu), **savurucu** “harman savuran kimse” (Gaziantep) örnekleri vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

9. suva- “toprağı sulamak”

Türkiye Türkçesi'nde **sula-** fiili ile anlatılan sulama işi, Eski Türkçe metinlerinde **suva-** ile anlatılmaktadır. Bu fiil daha sonra tarihsel ve modern Türk dilinde yerini **suwğar** (> **suwar-**) “sulamak, suvarmak” fiiline bırakmıştır (Gül, 2004, s. 139-140). Bu fiile ek olarak **suvat-** “ıslatmak, sulandırmak”, **suwal-** “sulanmak”, **suwğar-** “suvarmak,

sulamak”, *suvarıl-* “sulanmak” fiileri de Eski Türkçede toprağı, tarlayı sulamak anlamında kullanılmaktadır (Gül, 2004, s. 140-143). Ayrıca *sawruıl-* “(ekin) savrulmak”, *sawruş-* “(ekin) savruşmak”, *sawurt-* “(ekin) savurtmak” fiilleri de Eski Türkçede aynı anlamda kullanılmıştır (Gül, 2004, s. 161).

Anadolu ağızlarında *suvar-* fiili “sulamak, su içirmek, suyu tarlaya çevirmek, su vermek” (Isparta, Denizli köyleri, Karadoğın *Ödemiş, *Bergama -İzmir, Balıkesir, *Düzce-Bolu, Kastamonu, Gümüşhane, Erkinis *Yusufeli -Artvin, Erzurum, Erzincan, *Erciş-Van, *Ağın-Elâzığ, *Arapkir-Malatya, *Bıracık-Urfa, *Kilis-Gaziantep, Şabanözü *Polatlı -Ankara, Nevşehir, *Bor-Niğde, Konya, Kozlu *Seydişehir Konya, Malatya, Artvin Yusufeli Uşum köyü) anlamlarında oldukça yaygın bir kullanım alanı vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

10. *sür-* “tarlayı, toprağı sürmek”

Eski *sür-* fiilinin “sürmek, yönelmek, devam etmek, takip etmek” gibi anlamları vardır. Türkiye Türkçesinde tarla sürmek, traktör sürmek, araba sürmek gibi kullanım alanları olan *sür-* fiili, tarımcılık alanında “tarla toprağının saban gibi alet ve makinelerle tohum atılmasına müsait bir hâle getirilmesini, yani belli izler bırakılarak sürülmesini” karşılayan en önemli fiildir. Türkiye Türkçesi’nde eskiden de olduğu gibi *saban sür-* kullanımını da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Geç Eski Türkçe metinlerde geçen *sapanla-* fiili de “tarla sürmek, sabanlamak” anlamlarını taşımakta ve bu fiilin olması da yine eski Türklerde tarla sürme işini karşılayan bir *sür-* fiilinin kullanılıp kullanılmadığı sorusunu yanıtsız bırakmaktadır (Gül, 2004, s. 121-122).

Eski Türkçedeki haliyle doğrudan Anadolu ağızlarında *sür-* “buğday saplarını dövenle ezmek, harman sürmek” (*Güdül ve köyleri -Ankara) şeklinde geçmektedir.

Bu kullanımının yanı sıra *sür-* fiilinin, aynı kökten türemiş Anadolu ağızlarında kullanılan *sürüm* “tarlayı sürme işi” (*Tarsus -İçel), *süreğec* “harman toplamaya yarayan tahta araç” (Ceylan *Lüleburgaz -Kırklareli), *sürek* “tavını bulmuş toprak” (*Mudanya ve köyleri -Bursa, Gaziantep), *sürek* “çiftle tarla ya da bahçe sürme işlemi” (*Antakya ve köyleri -Hatay), *süreke* “ekilen toprak alanı, tarla” (Göden -Konya, Masara *Mut, Arslanköy *Mersin -İçel), *süreke* “sabanın tarlada bıraktığı iz” (*Bozkır -Konya, İçel), *süren tahtası* “döven tahtası” (Peşman *Daday -Kastamonu), *sürge* “sürülmüş tarlanın keseklerini kırmaya, sürülen tarlayı düzeltmeye yarayan ağaç araç” (İğneciler *Mudurnu -Bolu, Güzelsu *Akseki -Antalya, *Beyşehir, *Seydişehir Konya), *sürgele-* “tohum ekildikten sonra toprağı bir araçla düzeltmek” (Güzelsu *Akseki -Antalya), *sürgen* “yaba” (Ankara), *sürgü* “ekilen tohumu örtmeye ya da tarladaki büyük toprak parçalarını kırıp düzeltmeye yarayan çalılardan yapılan bir araç, ağaç silindir” (Uşak, Sofular *Eğridir, Yassıören *Senirkent, *Atabey -Isparta, Salda

*Yeşilova -Burdur, *Sarayköy, Çöplü *Çivril, Söğüt, Bereketli *Tavas -Denizli, Demirkapı *Susurluk -Balıkesir, Fili *Biga -Çanakkale, *Düzce -Bolu, Sinop, Samsun, Gaziantep, Çepni *Gemerek -Sivas, Kelgin *Develi -Kayseri, Meydan *Mut -İçel, *Lüleburgaz -Kırıkkale, Kıbrıs), *sürgüaltı* “tarla dinlenmeye bırakılma, nadas” (Denizli), *sürgü tahtası* “dövülmüş ekini toplamak ve samanı harman alanında bir yere taşımak için kullanılan tahta” (*Merzifon -Amasya), *sürmece* “mayıs, haziran aylarında üzüm teveklerinin arasındaki otları belleme işlemi” (Ziyere -Amasya) örnek kullanımları da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

11. yetil- “yetişmek, olgunlaşmak”

Eski Türkçe döneminde görünen *yetil-* fiili, *yet-* fiilinin edilgen şeklidir. *tariğ yetil-* şeklinde geçen *yetil-* fiilinin anlamını “yetişmek, olgunlaşmak” şeklinde verilmelidir. Burada ekinlerin yetiştiği anlatılmaktadır (Gül, 2004, s. 155).

Bu fiil Anadolu ağzlarında *yetil-* “olgunlaşmak, yeterince büyümek” (*Gelendost -Isparta, Burdur, *Emet -Kütahya, İğneciler *Mudurnu -Bolu, *İskilip -Çorum, *Silifke, *Mut ve köyleri -İçel, Kıbrıs) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

12. yığ- “ekinleri bir yere toplamak”

Eski Türkçe döneminde de görülen *yığ-* fiilinin tarım ürünlerinin toplanması, yığılması ile ilgili örnekleri vardır. Türklerin hububatları saklamak için hububat anbarları yaptıkları veya *oru* denilen çukurlarda sakladıkları bilinmektedir. Tabii ki önce bu hububatların bir yere taşınarak toplanması gerekmektedir. *tariğ yığ-* şeklinde geçen cümleden anlaşıldığı üzere hububatlar belli yerlere yığılmakta ve toplanmaktadır (Gül, 2004, s. 167-168).

Fiil, Anadolu ağzlarında *yığ-* “toplamak” (Kars) anlamında yer almaktadır. Bu fiilin yanı sıra *yığ-* fiil kökünden türemiş *yığın* kelimesinin Derleme Sözlüğü’nde “yığın” (Diyarbakır) anlamında kullanımı da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

B. İsimler

1. arık “ark, kanal, ırmak”

Eski Türkçede çok kullanılan (Gül, 2004, s. 227-230) kelime Anadolu ağzlarında da oldukça yaygın kullanılan bir tarım terimidir.

Eski Türkçedeki haliyle doğrudan Derleme Sözlüğü’nde, *arık* “su yolu, ark, su kanalı” (*Dinar köyleri, *Şuhut -Afyon Karahisar, Eşme çevresi -Uşak, Kozluca, Aydoğmuş *Keçiborlu, Sariidris *Eğridir, Nudra, *Şarki Karaağaç, Yassıviran *Senirkent, *Yalvaç ve köyleri, Sofular *Eğridir, Atabey, -Isparta, Söğüt, Bunak *Tefenni, Devri, Kuşbaba *Bucak, Kozağaç *Göhlisar, *Yeşilova köyleri, -Burdur ve köyleri, *Sarayköy köyleri, İsabey, Bekilli, *Çal, *Çivril köyleri, Alâeddin, Darıveren *Acıpayam, *Tavas köyleri,

Beylerli, -Denizli, Çulhan, Eymir, *Bozdoğan, Dallica *Nazilli -Aydın, Kortuna, Tepeköy *Torbalı, *Kuşadası, *Seferihisar, -İzmir, Sancaklıboz, -Manisa, Demirkapı *Susurluk, Yeniköy -Balıkesir, *Kandıra, -Kocaeli, Ağlı *Küre -Kastamonu, *Nazimiye -Tunceli, *Kilis, Hacı, -Gaziantep, Hisarcık *Yayladağı, *Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri, *Kırıkhan, Gâvurdağı, *Antakya -Hatay, İmranlı -Sivas, Niğde, *Hadım, Çukurbağ, *Ermenek -Konya, *Silifke, Hacıhamzalı *Tarsus -İçel, Güzelsu *Akseki, Bağyaka *Finike, Armutlu, *Elmalı, *Kaş köyleri, Karadere *Gündoğmuş -Antalya, İncirköy *Fethiye, Karaçalı -Muğla, *Saray çevresi, Pirinççeşme *Malkara -Tekirdağ), “fide veya fidan dikilen yer” (Nudra *Şarki Karaağaç, Sofular, *Eğirdir -Isparta, Karaatlı *Yeşilova -Burdur, Süngüllü, Emircik *Çivril -Denizli, *Elmalı -Antalya), “yol ve tarla kenarlarına açılan hendek” (Davutlar -İzmir), **arg** “su yolu, ark” (Burdur) şeklinde geçmektedir.

Bu örneklerin yanında bazı ses ve şekil değişimleriyle de **ark** “su kanalı” (Uşak), **hark** “su yolu, ark, küçük su yolu, sebze için dikimi için açılan kanal, küçük su kanalı” (Telin *Gürün -Sivas, Malatya ve çevresi, Uşak), **harh** “su yolu, ark” (Çilehane *Reşadiye -Tokat, Balıklı *Şavşat -Artvin, *Hozat -Tunceli, *Ağın -Elâzığ, Erzurum, Aybastı Ordu, Artvin Yusufeli Uşum köyü), **garık** “bahçe ve bostanlarda, sulama için açılan ark, hendek” (Kozluca *Keçiözü, Yassıören *Senirkent -Isparta, Tepeköy *Torbalı -İzmir, İğneciler *Mudurnu, *Düzce -Bolu, *Merzifon ve köyleri -Amasya, Bahçeli *Bor -Niğde, Adana), **garig** “bahçe ve bostanlarda, sulama için açılan ark, hendek” (Burdur) şeklinde örnekleri mevcuttur. **garık** kelimesi ayrıca “tarh, bölüm (tarla için): *On garık pathıcan ektik*” (Isparta ilçe ve köyleri, Kuşbaba *Bucak, Kozağaç *Göhlisar, Kayadibi, Güney *Yeşilova, Başpınar *Tefenni -Burdur, Oğuz, Darıveren *Acıpayam, Emircik, Çivril, *Sarayköy ve köyleri, Bereketli *Tavas, Honaz -Denizli, Dallica *Nazilli -Aydın, *Edremit -Balıkesir, *Eğrigöz, *Emet -Kütahya, Sarıkavak, Tokat, *Sivrihisar ve köyleri -Eskişehir, Dadıç -Bolu, *Safranbolu -Zonguldak, Karabüzey *Araç, *Taşköprü, Peşman *Daday -Kastamonu, *Kurşunlu -Çankırı, *Sungurlu, Çıkrık *Mecitözü, -Çorum, *Merzifon ve köyleri -Amasya, *Erbaa, *Zile, *Artova -Tokat, Bakana *Şebinkarahisar -Giresun, Kars, Çepni, iğdeli *Gemerek, Telin *Gürün, *Koyulhisar, Maksutlu *Şarkışla, Bulak *Kangal -Sivas, Çanlı *Ayaş -Ankara, *Pınarbaşı, *Bünyan -Kayseri, Niğde, Hayriye -Adana, *Mersin ve köyleri -İçel, *Korkuteli -Antalya), “baharda erken yetişmesi için dikilen soğan: *Tarlaya garık diktim*” (Uluğbey *Senirkent -Isparta), “pirinç ekilen yer” (Ersis *Yusufeli -Artvin) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Anadolu ağızlarında yine aynı kökten türemiş **arıkla-** fiili “sizin bahçeden bizim bahçeye kadar suyu arıkladım.” örneğinde olduğu gibi “suyu ark açarak götürmek” anlamında kullanılmaktadır (*Ermenek -Konya), fiil bu anlamının dışında “tarlayı seyrek sürmek” anlamında da kullanılmaktadır (Tepeköy *Torbalı -İzmir) (Türk Dil Kurumu. t.y.).

2. arpa “arpa”

Arpa kelimesi de Eski Türkçede yaygın kullanılan tarım terimlerindedir (Gül, 2004, s. 279-285). **arpa** Derleme Sözlüğü’nde aynı adlandırmayla “arpa” (İstanbul, Diyarbakır, Doğu Trakya) şeklinde geçmektedir.

Ayrıca, aynı kökten türemiş **arpalık** “küçük, köye, eve yakın ve verimli tarla, arpa tarlası, köy yakınında, arpa ekimine elverişli tarla, arpa konulan yer” (Körküler *Yalvaç -Isparta, Karaoğlan *Mustafa Kemal Paşa -Bursa, Abana -Kastamonu, *Gürün -Sivas, *Malkara -Tekirdağ, Görmel *Ermenek -Konya, Dereçine *Sultandağı Afyon, *Güdül ve köyleri Ankara, Uşak) şeklinde kullanımı da mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

3. arpağan “arpaya benzer başağı bulunan bir bitki”

Eski Türkçede kullanılan (Gül, 2004, s. 285) bu kelime Eski Türkçedeki haliyle doğrudan Anadolu ağzlarında “yabani arpa” anlamında **arpagan** ismiyle geçmektedir (Bornova-İzmir, Erzurum) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

4. aşıklık / aşılgı “yemeklik buğdaygiller”

Eski Türkçe dönemine ait pek çok tarihî metinde tanıklanmış (Gül, 2004, s. 285-287) **aşıklık/aşıklık/aşılgı** kelimesi Eski Türkçedeki haliyle doğrudan Anadolu ağzlarında oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Derleme Sözlüğü’nde “buğday, mısır gibi tahıl, bunlardan yapılan çorbalık, bulgur gibi yemeklikler” anlamıyla geçmektedir (Çiftlik *Bolvadin, *Dinar -Afyon Karahisar, *Yalvaç köyleri, Banus *Eğridir -Isparta, Salda *Yeşilova -Burdur, *Çal köyleri, Garipköy, Bereketli *Tavas, Yeşilyuva, Alâeddin *Acıpayam -Denizli, *Akhisar -Manisa, Sürez *Bozdoğan -Aydın, *Edremit, Minnetler *İvrindi, Yeniköy *Susurluk -Balıkesir, Fili *Biga, *Çan, *Bayramiç -Çanakkale, İsmetiye -Bursa, *Emet -Kütahya, -İstanbul, Genek -Çankırı, *Vezirköprü, *Lâdik -Samsun, -Amasya köyleri, Bizeri, Kızılköy, Çilehane *Reşadiye, *Taşova, Zodu, Zile köyleri, Akkuş, Kuzköy, Karakuş bucağı köyleri *Ünye -Ordu, Düzköy *Keşap, *Alucra -Giresun, -Gümüştane ve köyleri, Ersis *Yusufeli -Artvin, Erzan *Kemaliye köyleri, Sosunga *Çayırılı, *Refahiye ve çevresi -Erzincan, Keçek *Oltu -Erzurum, Ölçek *Ardahan -Kars, -Elâzığ, *Antakya -Hatay, Yukarıkale, Hacıilyas *Koyulhisar, Ortaköy *Şarkışla, Yeniçubuk, Çepni *Gemerek, Soğukpınar *Kangal, *Gürün köyleri, *Divriği -Sivas, K. Boymul -Yozgat, *İncesu, Akkışla *Bünyan -Kayseri, -Niğde ve köyleri, *Karaman, Ortaca *Akşehir, *Ermenek köyleri -Konya, -Adana, *Akseki -Antalya, *Lalapaşa -Edirne) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

5. bamuk/banbuk/pamuk/banbık/pamuk/pamık/mamuh/mamık/mamuk “pamuk”

Eski Türkçede kullanılan kelime (Gül, 2004, s. 319-320) Anadolu ağzlarında da **bambık** “pamuk” (Yassıviran *Senirkent -Isparta), **pamuk** “pamuk” (Diyarbakır),

pamık “pamuk” (Denzili), **pambuk** “pamuk” (Isparta, *Lâdik-Samsun, *Kilis - Gaziantep, *Bor -Niğde, *Silifke -İçel, Gaziantep), **pambig** “pamuk” (*Gülнар -İçel), **pambık** “pamuk” (Gaziantep, *Antakya-Hatay, *Bor -Niğde, Çomaklı *Korkuteli - Antalya, İncekum *Silifke İçel), **pambih/pambuh** “pamuk” (Yozgat ve çevresi, Erzurum) şeklinde kullanılmaya devam etmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

6. başak “arpa-buğday gibi ekinlerin taneleri taşıyan başı”

Eski Türkçe metinlerde geçen (Gül, 2004, s. 288-289) bu tarım terimi Derleme Sözlüğü’nde **başak** (Doğu Trakya) olarak kullanımı vardır ancak daha çok “tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler” (Dişli *Bolvadin -Afyon, *Senirkent, Elbengi *Yalvaç, Atabey, İğdecik -Isparta, Yayla, *Tefenni, Güney *Yeşilova, Kurna -Burdur, Karahisar, Garipköy, Hırka, Kızılca *Tavas, Alâeddin, Yumrutaş, *Acıpayam, *Sarayköy köyleri, Bulkaz *Çivril -Denizli, Yazırlı, Dallica, *Nazilli -Aydın, Narlıdere -İzmir, *Ayvalık, *Edremit, *Savaştepe, Kerem *Burhaniye -Balıkesir, Bozan -Eskişehir, *İskilip -Çorum, *Çarşamba ve köyleri -Samsun, *Merzifon köyleri -Amasya, *Zile, -Tokat, -Ordu ve ilçeleri, Nefsiköseli *Görel, -Giresun köyleri, Denizli *Vakıfkebir -Trabzon, *Refahiye, Ergan, Birastık, Dacirek -Erzincan, *Ahlat -Bitlis, *Kilis -Gaziantep, *Antakya -Hatay, *Gürün -Sivas, Akkuşla *Bünyan -Kayseri, *Bor -Niğde, Konya, Çavdır, Bağyaka *Finike -Antalya, *Fethiye köyleri -Muğla) anlamında kullanılmaktadır. Hatta bu işin yapılması için **başakla-/başakla-** “tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüleri toplamak” (İncesu *Dinar -Afyon, Hisarardı *Yalvaç, *Eğridir ve köyleri -Isparta, *Tefenni, Kavak *Yeşilova -Burdur, Eymir *Bozdoğan -Aydın, Furunlu *Bayındır -İzmir, *Savaştepe köyleri, Yeniköy -Balıkesir, Evreşe *Gelibolu -Çanakkale, Kütahya, *Kandıra -Kocaeli, *Safranbolu -Zonguldak, *Taşköprü, -Kastamonu, Saray -Çankırı, Ulubey -Ordu, Erzincan, *Ahlat -Bitlis, Maraş ve çevresi, Çanlı *Ayaş -Ankara, Afşar *Pınarbaşı -Kayseri, Çukurkuyu, *Bor, -Niğde, *Ermenek ve köyleri, -Konya, *Mut, *Mersin köyleri -İçel, Karadere *Gündoğmuş, *Serik -Antalya, Yerkesik -Muğla, Edirne, Çıkrık *Mecitözü -Çorum, *Divriği, *Gürün -Sivas, Turan -Kayseri, *Ürgüp, -Nevşehir, *Bor -Niğde, Uğurlu, Görmel *Ermenek -Konya) fiili kullanılmadığı. Ayrıca **başakla-** fiilinin “tohumluk için, harmana serilen demetler arasından iyi başaklar ayırmak” (Evreşe *Gelibolu -Çanakkale, *Kandıra -Kocaeli) anlamında kullanımı da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

7. buğday “buğday”

Eski Türkçe dönemine ait tarihî metinlerin hemen hepsinde geçen (Gül, 2004, s. 291-296) buğday kelimesi Anadolu ağzlarında çok farklı ve çeşitli söyleyiş çeşitleri vardır: **buday/büday** (Kırşehir, Aybastı Ordu, Uşak), **buğda** (Artvin Yusufeli Uşhum köyü, Kırşehir, Erzurum, Nefsiköseli *Görel -Giresun, *Şenkaya, Taşburun *İğdir -Kars, *Kırıkhan, Amık, Gavurdağı, *Antakya -Hatay, *Divriği -Sivas, Adana), **bağda**

(Trabzon ve köyleri), **bıyday** (Akçaşehir, Hacıahmet *Düzce -Bolu), **bıydey** (*Malkara -Tekirdağ), **bōda** (Ağa, Üskübi *Düzce -Bolu), **boğda** (Kaptanpaşa*Çayeli -Rize), **buğdey** (Hisarardı*Yalvaç -Isparta), **būğdi** (*Anamur -İçel), **bulday** (Isparta, Kütahya ve yöresi), **buldey** (Eskişehir, Kütahya ve yöresi, Uşak), **buyda** (Taşoluk *Göksun -Maraş), **buyday** (*Düzce -Bolu, Doğu Trakya, Kırşehir, Zonguldak Bartın Karabük), **buyde** (Genek *Yatağan -Muğla), **buydey** (Oğuz *Acıpayam -Denizli, Kırşehir, Güney-Batı Anadolu), **buydiy** (Orhana *Anamur -İçel), **büydey** (*Bartın -Zonguldak) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

8. bulğur / burgul “bulgur”

Kelime, Orta Türkçe döneminde ve modern Türk lehçelerinde tespit edilmiştir (Gül, 2004, s. 291). Anadolu ağzlarında **bulgur** (Doğu Trakya, Çüngüş, Çermik Diyarbakır) ismi kullanılmaktadır. Bunun yanında **burgul** (Çavdarlı *Şavşat -Artvin, Çüngüş, Çermik Diyarbakır), **bürgul** (Çüngüş, Çermik Diyarbakır), **bingul** (Çavdarlı *Şavşat -Artvin) gibi farklı söyleyiş tarzları da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

9. çigit “pamuk çekirdeği”

Eski Türkçede kullanım alanına sahip olan (Gül, 2004, s. 323-324) kelimenin **çekirdek** anlamında çok çeşitli **çigit**, **çigıt**, **çigıt**, **civıt**, **ciyirt**, **çığirdek**, **çigıt**, **çigıt**, **çigid**, **çığirdek**, **çığirt**, **çiiit** ve yaygın bir kullanım alanı vardır ancak “pamuk çekirdeği” anlamında bir yerde (Artvin Yusufeli Uşhum köyü) kullanımı mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

10. dene “tane, tohum tanesi”

Eski Türkçede kullanılan (Gül, 2004, s. 277-279) bu tarım terimi, Anadolu ağzlarında da kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde **dene** kelimesi “tahıl” (*Egridir köyleri, Yassıviran *Senirkent, *Sütçüler -Isparta, *Ödemiş ve köyleri, *Kiraz ve köyleri -İzmir, *Taşköprü, Aşağıkayı *Tosya -Kastamonu, Çıkrık *Mecitözü, -Çorum, Sinop, *Merzifon köyleri -Amasya, *Zile -Tokat, *Bayburt -Gümüşhane, Savrun *Divriği, *Kangal ve köyleri -Sivas, Sarıhamzalı *Sorgun -Yozgat, Çayırılı *Haymana, -Ankara, Türkmen aşireti, Yeniköy *Bünyan -Kayseri, *Bor, -Niğde, Zıvarık -Konya), **dene** “kabuğu dövülerek soyulmuş buğday, aklık” (*Sivrihisar -Eskişehir, Saray *Kurşunlu -Çankırı), **dene** “buğday vb. mahsulün tanesi” (Kırşehir) anlamında geçmektedir. Ayrıca **tene** “tahıl tanesi” (*Emet Kütahya, Çorum) şeklinde kullanımı da vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

11. dögen/ tögen “harman döveni”

Harmanda kullanılan bir araç olan **döven** Eski Türkçede **tögen** şeklinde kullanılan bir tarım terimidir (Gül, 2004, s. 234-235). Anadolu ağzlarında yaygın kullanılan bir kelimedir. Derleme Sözlüğü’nde **dügen** “döven” (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane, *Zile, Dolay *Reşadiye -Tokat, Savrun *Divriği -Sivas), **dügen** “döven” (Dikici, Çiftlik *Dinar

-Afyon, Isparta ilçe ve köyleri, Salda *Yeşilova -Burdur, *Sarayköy köyleri, *Çivril ve çevresi, Alâettin *Acıpayam, Dağal, Ortaköy *Çal, Hırka *Tavas -Denizli, Dallica *Nazilli -Aydın, Balıkesir ve çevresi, Kütahya, Karatepe, Tokat, Bozan -Eskişehir, *Akyazı çevresi -Kocaeli, Bolu, *Safranbolu -Zonguldak, *Taşköprü -Kastamonu, *İskilip -Çorum, *Ladik -Samsun, *Merzifon köyleri -Amasya, Kızık, Çamlıbel *Artova -Tokat, Ersis *Yusufeli -Artvin, Erzincan, *Ağın -Elâzığ, Malatya, Sivas ilçe ve köyleri, Yozgat, Niğde, *Ereğli, *Ermenek, *Karaman, Güvenç, Bayağsar -Konya, Uzuncaburç *Silifke -İçel, Güzelsu *Akseki, *Elmalı, *Korkuteli -Antalya, Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli), **döen** “döven” (*Düzce-Bolu), **duen** “döven” (Aybastı-Ordu) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

12. ebin / evin “tahıl, hububat tanesi”

Eski Türkçe metinlerinde ve modern Türk lehçelerinde kullanımına rastlanılan (Gül, 2004, s. 274-277) bu tarım terimi, Anadolu ağızlarında da **evin** “buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü” (Başpınar *Tefenni, Çerçin, -Burdur, Hasköy *Sarayköy, Dedeköyü, Yukarı Seyit *Çal, Dariveren *Acıpayam, -Denizli Kırcaklı *Nazilli, Eymir, *Bozdoğan, -Aydın Birgi *Ödemiş, Bayındır *Tire -İzmir *Alaşehir -Manisa *Edremit, -Balıkesir *Kandıra -Kocaeli -Sinop *Bor -Niğde *Ermenek, *Karaman, -Konya *Mut ve köyleri -İçel *Milas, *Fethiye ve köyleri -Muğla -Kırklareli), **evin** “çok taneli başak: Şu buğday evinli” (Kayadibi *Yeşilova -Burdur Bulkaz *Çivril -Denizli Akçova -Aydın Eğrigöz *Emet-Kütahya Civanyaylağı *Mersin -İçel), **evin** “tohum” (Balıkesir, Sinop ve çevresi, Konya), **evin** “burçak başağı” (Medar *Akhisar -Manisa Bergaz *Ezine -Çanakkale), **evin** “ürün, tanelenmiş ürün: Yaylanın evini iyi olur.” (Kesme *Eğridir -Isparta, *Ünye -Ordu, Konya, Yerkesik-Muğla), **evin** “saman hâline gelmiş ot” (Başköy -Ankara), **evin** “gelişmiş, dolgun taneli olma durumu, verim: Bu yıl ekinler evinli.” (Gölkonak, Yenişar *Şarkıkaraağaç Isparta) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

13. ekin “hububat”

Eski Türkçe metinlerinde “hububatların genel adı olarak **tarığ** kelimesi kullanılmıştır. Bilindiği üzere Türkçede hububat tarımı yapmak işi iki fiille anlatılmaktadır. Gül’e göre **tarı-** ve **ek-** fiili özellikle Budist ve Maniheist çevre Uygur metinlerinde geniş bir kullanım alanına sahipken, İslami çevre metinlerinde bu geniş kullanım alanını **ek-** fiiline bırakmıştır. Aynı şekilde **tarı-** fiilinden türetilen “hububat, darı” anlamlarına sahip **tarığ** kelimesi de Budist ve Maniheist çevre Uygur metinlerinde geniş bir kullanım alanına sahipken, İslami çevre metinlerinde yerini **ek-** fiilinde olduğu gibi, bu **ek-** fiilinden türetilen **ekin**’e bırakmıştır. Ancak **ekin** kelimesi metinlerde **tarığ** kelimesi gibi hem genel hububat ürünlerini hem de **darı**’yı değil; “tarlaya ekilen her türlü ürün” için kullanılmıştır. Yani ekin denildiği zaman bir ürünü değil, buğday,

darı, arpa gibi bütün ürünleri kapsayan genel bir adı düşünmek gerekir (Gül, 2004, s. 263-274).

Kelime, Anadolu ağzlarında da *ekin* “ekin” (Doğu Trakya), *ekin* “hububat bitkisi” (Artvin Yusufeli Uşhum köyü), *ekinti* “ekilen şey” (Bereketli *Tavas -Denizli, Yeniköy -Balıkesir, *Lâpseki -Çanakkale, Eskişehir köyleri, Muradiye, Yapraklar -Rize, Uluşiran *Şiran -Gümüşhane”, *ekintü* “ekilen şey” (*Merzifon ve köyleri -Amasya), *eküntü* “ekilen şey” (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

14. ekinçi “ekin eken, çiftçi”

Eski Türkçe metinlerinde kullanımına rastlanılan *ekinçi* “ekinci, çiftçi” (Gül, 2004, s. 173) kelimesi Anadolu ağzlarında *ekinci* “ekinci, çiftçi” (Kerkük), *ekinçi* “ekinci, çiftçi” (İrişli, Bayburt *Sarıkamış -Kars) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

15. ekinlik “ekin ekme yeri, tarla”

Eski Türkçede tarla anlamında kullanılan (Gül, 2004, s. 190-191) kelime Anadolu ağzlarında *ekinlik* “ekin ekilmiş yer” (Kumdanlı *Yalvaç -Isparta, *Düzce -Bolu), *ekili* “ekin ekilmiş yer” (*Bor -Niğde), *ekinnege* “dağ aralarında ya da tepelerde, yamaçlar üzerinde bulunan düz ve verimli yerler” (Çankırı) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

16. eniz “anızlık, boş tarla, nadasa bırakılmış tarla”

Tarımla ilgili farklı anlamları olan (Gül, 2004, s. 199-203) bu tarım teriminin Anadolu ağzlarında oldukça yaygın bir kullanım alanı vardır. Terim, Derleme Sözlüğü’nde *eniz* “doş duran tarla” (Nevşehir, Niğde), *anız* “ekinin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap kısmı” (*Emirdağ, İncesu, Burhaniye *Dinar, Abanoz -Afyon, *Eşme ve çevresi -Uşak, *Şarki Karaağaç, *Eğridir köyleri, Yassıviran, *Senirkent, Yakaköy *Gelendost, *Keçiborlu ve köyleri, *Yalvaç, Büyükfindos, Aliköy -Isparta, *Tefenni ve çevresi, *Yeşilova ve köyleri, Çamköy *Göhlisar, Çerçin, Kurna -Burdur, *Çal ve köyleri, Garipköy, Bereketli *Tavas, *Acıpayam köyleri, -Denizli ve köyleri, Burhaniye, Dallica *Nazilli, Sürez, Çulhan, *Bozdoğan -Aydın, Kızılbağçe, *Urla, Furunlu *Bayandır -İzmir, *Akhisar, *Turgutlu, -Manisa, Pelitköy *Burhaniye çevresi, *Susurluk, *Edremit -Balıkesir, Evreşe, *Gelibolu, Fili *Biga, *Lapseki -Çanakkale, *Mustafa Kemal Paşa, *Mudanya, -Bursa ve çevresi, Genişler *Altıntaş, Yenice *Emet, Alayunt -Kütahya, Büyükyenice *Osmaneli, *Gölpazarı, Pazarcık, Dodurga -Bilecik, *Sivrihisar, -Eskişehir ve köyleri, *Kandıra -Kocaeli, İğneciler *Mudurnu, *Gerede, Tepe *Seben, *Düzce ve köyleri, Berk, Aşağısoku, -Bolu, *Akyazı çevresi -Sakarya, *Safranbolu, -Zonguldak, Giremez *Araç, *Taşköprü, *Kargı, -Kastamonu, *Kurşunlu, Genek, -Çankırı, *Osmancık, -Çorum, -Sinop, *Çarşamba, *Alaçam, -Samsun, *Merzifon ve

köyleri, Moramul, Zara, -Amasya, *Zile ve çevresi, Hayati *Erbaa, Çamlıbel, *Artova, Çilehane *Reşadiye, -Tokat ve köyleri, Zile, *Mesudiye -Ordu, Sarıhamzalı *Sorgun, Kötüboynul -Yozgat, Güdül, *Ayaş, Yaraşlı, Çayırılı, *Haymana, *Nallıhan, -Ankara ve çevresi, -Kırşehir, Bahçeli *Bor, -Niğde, Kıraman *Ereğli, *Akşehir, Göçer *Karaman, *Ermenek ve köyleri, Karkın *Çumra, -Konya, Havraniye *Ceyhan, Misis -Adana, *Silifke, *Anamur, Çömelek, *Mut, *Mersin köyleri, -İçel, Yuva, *Elmalı, İbradı *Akseki, Abdurrahmanlar *Serik -Antalya, *Bodrum, *Milas, *Fethiye köyleri, *Datça, -Muğla, -Edirne, Ceylanköy, *Lüleburgaz -Kırklareli, *Saray köyleri, -Tekirdağ, Kayalar, Selanik), **anız** “ekini biçildikten sonra sürülmeden boş kalan tarla: Koyunları anızda otlat.” (*Sarayköy köyleri, Bulkaz, İğdir *Çivril, Çömleksaz -Denizli, Bergama, Çapak *Torbalı, *Kuşadası-İzmir, *Akhisar, *Turgutlu, *Alaşehir, Karaağaçlı, Selimşahlar -Manisa, *Susurluk, Minnetler *İvrindi -Balıkesir, *Gelibolu, *Ayvacık, Bergaz *Ezine -Çanakkale, Devecikonağı, *Mustafa Kemal Paşa, *İnegöl -Bursa, İğneciler *Mudurnu, *Düzce, *Mengen, -Bolu, *Akyazı çevresi, -Sakarya, *Devrekâni, *İnebolu köyleri -Kastamonu, Genek -Çankırı, Çorum, *Ayancık -Sinop, *Merzifon ve köyleri, Moramul -Amasya, Karakuş bucağı köyleri *Ünye -Ordu, Karakız *Sorgun, -Yozgat köyleri, Çanlı, Güdül, *Ayaş, *Nallıhan, *Beypazarı, -Ankara, Kırşehir, Avşar aşireti *Pınarbaşı -Kayseri, *Mucur köyleri, *Hacıbektaş - Nevşehir, *Aksaray, Niğde, *Ereğli, *Ermenek, Kireli *Beşşehir, Hatip -Konya, Adana çevresi, Yerkesik çevresi, *Ula -Muğla, *İpsala, Avarız -Edirne, Hediye -Kırklareli, Akpınar *Saray -Tekirdağ), **anız** “ürün kaldırıldıktan sonra ekilmiyerek nadasa bırakılan tarla.” (Acıpayam -Denizli, *Reşadiye -Tokat, Ağaeli *Kalecik, *Beypazarı, Bağviran *Kızılcahamam -Ankara), anız “ekin biçildikten sonra tarlada kalan kökler” (Dereçine *Sultandağı Afyon, *Güdül ve köyleri Ankara), **anız** “ekinin biçildikten sonra tarlada kalan sap kısmı” (Aybastı Ordu) şeklinde geçmektedir. (Türk Dil Kurumu, t.y.)

17. **hırmen / hırman** “harman, harman yeri”

Eski Türkçede kullanım örnekleri olan (Gül, 2004, s. 206-207) bu tarım terimi, Anadolu ağızlarında **hırman** “harman” (Bayburt *Sarıkamış, *İğdir -Kars), **harman** “harman” (Diyarbakır), **harman** “harman” (Aybastı Ordu) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

18. **ındır / ırdın** “harman, harman yeri”

Türk dilinde “harman, harman yeri” için kullanılmış sözcüklerden biri de **ındır/ırdın** “harman” olarak tanıklanan sözcüktür. Her iki şeklin de anlamı “harman”dır (Gül, 2004, s. 207-208). Bu tarım terimi Anadolu ağızlarında, **ındır** “harman yeri” (Kayseri) örneğinde olduğu şekilde bir yerde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

19. **kevik** “saman”

Eski Türkçe döneminde kullanılan (Gül, 2004, s. 330) kelime Anadolu ağızlarında da kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde **kevik** “kalburda kalan iri saman ve başak

taneleri” (*Balâ -Ankara, *Karaman -Konya, Yapıntı *Mut, Civanyaylağı -İçel, *Serik -Antalya) **kevik** “kalburda kalan iri saman ve başak taneleri” (Uzuncaburç *Silifke İçel) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

20. kığ / kıx “gübre, toprağı kabartmakta kullanılan gübre”

Eski Türkçe döneminde kullanılan kelime (Gül, 2004, s. 362-363) Anadolu ağzlarında **kığ** “koyun, keçi gübresi” (Çepni *Gemerek -Sivas, Bahçeli *Bor -Niğde), **kıh** “koyun, keçi gübresi” (Belenli *Sertaç -Burdur, Kırşehir, Mancalı *Karaman -Konya), **gıg** “deve, keçi, koyun vb. Hayvanların pisliği” (Amasya), **gığ** “deve, keçi, koyun vb. Hayvanların pisliği” (*Şuhut -Afyon, Kumarlar *Bayramıç -Çanakkale, *Sivrihisar, Tokat -Eskişehir, Çorum, *İğdir -Kars, *Erciş -Van, Yukarıkale *Koyulhisar -Sivas, *Bor -Niğde, *Karaman -Konya), **gı** “deve, keçi, koyun vb. Hayvanların pisliği” (Çorum, Maksutlu *Şarkışla -Sivas, Şabanözü *Polatlı, Çanlı *Ayaş -Ankara) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

21. soğku / soğu “taş dibek tokmağı”

Eski Türkçede kullanılan (Gül, 2004, s. 235-236) bu tarım terimi Anadolu ağzlarında çok yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Derleme Sözlüğü’nde **sokgu** “içinde tahıl, ceviz, dut dövmeye yarayan taş dibek” (Erzincan ve yöresi), **soku** “tahıl dövmeye yarayan büyük taş dibek” (Afyon, Balçova -İzmir, *Lapseki -Çanakkale, Bolu, *Akyazı çevresi -Sakarya, Furtul *Devrek, Yedigelli, Karamusa *Ereğli -Zonguldak, Çorum ilçe ve köyleri, *Kavak ve köyleri, Ahmetsaray *Lâdik -Samsun, Sinop, Amasya, *Zile, *Karkıncık, *Artova, Ficek *Reşadiye -Tokat, *Hozat -Tunceli, Elâzığ, *Elbistan-Maraş, Kızılın *Kilis -Gaziantep, Büyük Çaylı *Dört Yol -Hatay, Cancın *Zara, Yukarı Kale *Koyulhisar -Sivas, *Sorgun, *Boğazlıyan -Yozgat, Köşker -Kırşehir, Dağhalil *Kızılcahamam, Faraşlı *Kalecik -Ankara, *Mucur -Kırşehir, Afşar köyleri *Pınarbaşı, Akçakaya *Erkilet -Kayseri, *Bor -Niğde, Nevşehir, Aziziye *Ereğli -Konya, Gâvurdağı *Osmaniye, *Pozantı -Adana, Edirne, Kerkük), **soku** “dibekte, havanda dövme işini yapan tokmak” (*Eğridir köyleri -Isparta, Başpınar *Tefenni, Güney, Salda *Yeşilova -Burdur, Yukarı Seyit *Çal, Çöplü *Çivril, *Sarayköy, Sofular -Denizli, Eymir *Bozdoğan -Aydın, Bergaz *Ezine -Çanakkale, *Kandıra -Kocaeli, Malatya, *Balâ -Ankara, *Kaş, *Alanya -Antalya), **soku** “tahıl dövmeye yarayan taş dibek” (Karamanlı *Tefenni Burdur, Kırşehir ve çevresi, Haymana Kayseri), **soku** “havanda ya da dibekte tahıl dövmekte kullanılan tokmak” (Karamanlı *Tefenni Burdur, *Güdül Ankara), **soku** “dut, bulgur dövülen çukur taş, büyük havan” (Elâzığ ve yöresi), **soku** “içinde bulgur kuru dut vs. dövülen, büyük oyuk taş” (Keban Baskil Ağın Elâzığ), **soku** “tahıl dövmeye yarayan taş dibek” (Malatya), **soku** “tahıl ezmeye yarayan taş dibek” (Adana, Osmaniye), **sokku** “tahıl dövmeye yarayan büyük taş dibek” (Erzincan, *Ağın -Elâzığ, Kayseri) şeklinde kullanımlar vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

22. tağar/tağarcuk “çuval, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne”

Tağar “çuval, içerisine buğday veya başka şeyler konan nesne” Eski Türkçe metinlerinde tanıklanmıştır (Gül, 2004, s. 246-248). Kelime Anadolu ağızlarında **tağar** “geniş çuval” (Malatya), **tağar** “yarım ton tahıl alan ölçek” (Kerkük) şeklinde geçmektedir. Kelimenin **tağarcık** “dağarcık, keçi derisinden torba” (Adiller *Ermenek Konya) şekli de Derleme Sözlüğü’nde mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

23. ters “gübre, tezek”

Eski Türkçe döneminde kullanılan kelime (Gül, 2004, s. 363-364) Anadolu ağızlarında **ters** “gübre” (*Bolvadin, *Dinar -Afyon, *Eğridir ve köyleri, *Sütçüler ve köyleri, Şehir *Keçiborlu -Isparta, Başpınar *Tefenni, Pazaravdan *Bucak -Burdur, *Tavas Kızıcasöğüt *Çivril, -Denizli, Eymir *Bozdoğan, -Aydın, *Alaşehir, -Manisa ve çevresi, Yeniköy -Balıkesir, Güzelyurt *Tavşanlı -Kütahya, İğneciler *Mudurnu -Bolu, *Akyazı ve -çevresi -Sakarya, *Taşköprü -Kastamonu, Samsun, Trabzon, Akarsu *Arduç -Artvin, *Ağın -Elâzığ *Arapkir -Malatya, Gaziantep, Çayıralan -Yozgat, Çanılı *Ayaş, -Ankara, *Develi, Afşar köyleri *Pınarbaşı -Kayseri, Niğde, *Ermenek -Konya, Masara *Mut, -İçel), **ters** “gübre” (*Eşme Uşak, Afyon, Yusufca *Göhlisar, Burdur, *Bozdoğan Aydın, *Güdül Ankara, Kızılçın *Sarıoğlan Kayseri, Ulukışla *Bor Niğde) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

24. yaba “harman yabası”

Ağaçtan ya da metalden yapılan 5 parmaklı, biçilmiş ekini ya da samanı arabaya yüklemek için kullanılan alete **yaba** denilir. Eski Türkçede de kullanılan (Gül, 2004, s. 236-237) kelime Anadolu ağızlarında **yaba** “tınazı savurmaya yarayan tahtadan yapılmış büyük çatal” (Burdur Yazırlı *Nazilli -Aydın, *Susurluk -Balıkesir, Kastamonu ve çevresi, *Zile ve köyleri -Tokat, Uluşiran *Şiran-Gümüşhane, Limanköy *Çayeli -Rize, Çayağzı *Şavşat -Artvin, *İğdir -Kars, Telin *Gürün-Sivas, *Bor -Niğde), **yaba** “tınaz savurmaya yarayan tahtadan, büyük çatal araç” (Yozgat ve çevresi, *Güdül ve köyleri Ankara), **yaba** “yemek çatalı” (Uluşiran *Şiran Gümüşhane, *Refahiye Erzincan, Muğla), **yaba** “ağaçtan yapılmış birkaç dişli kürek, 'tığ' savurmakta kullanılan alet” (Erzurum), **yaba** “saman küreği” (Ordu), **yaba** “arpa ve buğdayı savurmaya yarayan tahtadan yapılmış büyük çatal” (Aybastı Ordu), **yaba** “saman işlerinde kullanılan, kürek şekilli bir harman aleti” (Artvin Yusufeli Uşum köyü) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

III. Eski Türkçede Kullanılan Ses ve Şekil Değişmeleriyle Anadolu Ağızlarında Kullanılan Tarım Terimleri

A. Fiiller

1. başlan- “tohum yetiştirmek, büyülemek, baş vermek”

Baş “baş” adından türetilen **başlan-** fiili, tohumun yetiştiğini, yeterli bakımın yapılmasından sonra **ekin/ürün** verdiğini gösteren bir fiildir. Metinlerde tek örneği olan bu fiilin anlamını “ekinin başlanması, ürün verme zamanına gelmesi” şeklindedir (Gül, 2004, s. 156).

Güncel Türkçe Sözlük'te “soğan başlandı” örneğinde “baş oluşmak” anlamında geçmektedir. Fiilin, Anadolu ağzlarında **başlan-** şeklinde doğrudan kullanımı yoktur. Ancak **baş** isim köküyle **ver-** yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşmuş **baş vermek** “tohum, filizlenip toprağın üstüne çıkmak, buğday, başak tutmaya başlamak” fiili Anadolu ağzlarında kullanılmaktadır (Samsun, Çilehane *Reşadiye -Tokat) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

2. elge- “elemek”

Eski Türkçede kullanımı oldukça yaygın olan (Gül 2004, s. 166) fiilin, Eski Türkçedeki haliyle doğrudan Anadolu ağzlarında kullanımı tespit edilememiştir.

Fakat kelime kökünden türetilmiş isimlerin Anadolu ağzlarında **eleh** “elek” (Zarşat -Kars), **elemen** “elek” (Üçkuyu *Bolvadin -Afyon), **elenti** “arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı” (Çığırı, Kızılköy *Dinar -Afyon *Eşme -Uşak, Sofular *Eğridir ve köyleri, Uluğbey *Senirkent, Sücüllü *Yalvaç -Isparta, Kavak, Kayadibi Güney *Yeşilova, Kozagaç *Göhlisar, Yayla, Başpınar *Tefenni Hacılar Kozluca, Çebiç -Burdur, İsabey Yukarı Seyit Bekilli *Çal Oğuz Akseki Darıveren *Acıpayam Kavak Bulkaz *Çivril *Sarayköy ve köyleri -Denizli, Eymir *Bozdoğan -Aydın, *Ödemiş ve çevresi -İzmir, Balıkesir, Fili *Biga -Çanakkale, Tokat, Eskişehir, *Merzifon -Amasya, Uzunmusa -Ordu, *Kelkit ve köyleri Uluşiran *Şiran Gümüşhane, Bağlıca *Ardanuç Ersis *Yusufeli -Artvin, Erzurum, *Refahiye -Erzincan, Aşudu *Darendede -Malatya, *Kilis *Nizip -Gaziantep, *Gürün *Koyulhisar Soğukpınar *Kangal -Sivas, *Mucur -Kırşehir, Kayseri *Bor -Niğde, *Karaman -Konya, *Mut ve köyleri *Mersin ve köyleri -İçel, Dont, *Fethiye ve köyleri, *Milas, Yerkesik -Muğla, Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli), **elemük** “arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı” (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane), **elenik** “arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı” (Sofular *Eğridir -Isparta), **elentü** “arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı” (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) şeklinde kullanım örnekleri tespit edilmiştir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

3. ota- “ekimden önce tarladaki zararlı otları temizlemek”

Ota- fiili **ot** isminden türemiştir ve iki anlamda gelişmiştir denilmektedir. 1. “çimen, otları kesmek”. Modern zamanda genellikle daha özel bir anlamla “yabani otları yolmak”, 2. “tıbbi otlarla tedavi etmek”. Ayrıca Eski Türkçede fiilin **otul-** “(ekini bozan bitkiler) kesilmek, biçilmek” şeklinde kullanımı da mevcuttur (Gül, 2004, s. 128).

Fiilin, doğrudan Anadolu ağızlarında kullanımı tespit edilememiştir ancak aynı kökten türetilen **otar-** fiili “ot toplamak” (Diphacı *Merzifon -Amasya, Hacılıyas *Koyulhisar -Sivas), “hayvanları otlatmak, otlatmak” (Yazı -Burdur, *Düzce -Bolu, *Kelkit -Gümüşhane, Rize, Kars, Erzurum, *Erciş-Van, *Ağın-Elâzığ, Maraş, Kızıllıkdere-Kırıkkale, Rize, Artvin Yusufeli Uşhum köyü) anlamlarında kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

4. saç- “tarlaya tohum saçmak”

“Saçmak, dağıtmak” genel anlamlarını taşıyan **saç-** fiili eski Türk dilinde olduğu gibi bugün de “su saçmak, saçı saçmak, para saçmak” gibi ifadelerde “saçmak” anlamında kullanılmaktadır. **saç-** fiili geçişli bir fiil olduğu için su, para vs. nesnelere birlikte kullanılmaktadır. Tarihî Türk dili alanına bakıldığında **saç-** fiilinin bugün Türkiye Türkçesi’nde de olduğu gibi tohum **saç-** şeklinde tarımsal alanda “tohum saçmak” işini anlatmak için kullanılmaktadır (Gül, 2004, s. 130-131).

Güncel Türkçe Sözlük’te **saç-** fiili, “bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek” anlamında geçmektedir. Anadolu ağızlarında doğrudan kullanımı tespit edilemeyen fiilin fiil kökünden türetilmiş **saçkıl** “iri darı” (Yenicuma *Ayancık -Sinop) şekli kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

5. tarı- “tarım yapmak”

Gül’e göre muhtemelen en Eski Türklerin tarımda toprağın dağıtılma ve sürülme süreçlerinin ifadesinde kullandıkları çekirdek fiil **tarı-** idi. Sözcük Türk Runik harfli metinlerde henüz tanıklanmamış olmakla birlikte, **tarıglağ / tarlağ** “tarım yapılan yer, tarım toprağı, tarım arazisi, tarla” sözcüğünün Ötüken Uygur Kağanlığı döneminin kağanlık yazıtlarından 753 tarihli Terx (Taryat) yazıtında *ötüken eli tegres eli ekin ara ulgam tarıglağım ...* “Ötüken yurdu ile Tegres yurdu arasındaki vadilerim ve tarlalarım...” şeklinde, Yenisey bölgesi yazıtlarından Aldu Bel I ve II (Y 12, Y 72) yazıtlarında daha ileri ve geç bir biçimle **tarlağ** olarak tanıklanmış olması **tarı-** fiilinin varlığını Kök Türk ve daha öncesi dönemler için de destekler nitelikte tanıklar değerindedirler. Eski Türkçede fiilin **tarın-, tarıl-, tarıt-, tarıtdur-, tarımsın-** şekilleri de kullanılmıştır (Gül, 2004, s. 93-110).

Anadolu ağızlarında, Eski Türkçedeki haliyle doğrudan **tarı-** fiilinin kullanımı tespit edilememiştir.

Ancak aynı kökten türemiş birden çok örnek kullanım vardır. Anadolu ağzlarında **tarı-** fiiliyle aynı kökten türemiş **tarancı** “çiftçi” (Tokat ve çevresi), **taras** “yağmurdan yeteri kadar nemlenip tavlansak ekilecek duruma gelmiş toprak: toprak taraslı; tarlayı sürüp dinlendirme, nadas.” (Orman *Çarşamba -Samsun, Karakuş *Ünye -Ordu, *Andırın -Maraş, Cumayarı -Zonguldak), **taras** “tarla, bağ, bahçe vb. yerlerden toplanan üründen arta kalanlar.” (*Tire, *Ödemiş ve köyleri, *Bergama -İzmir, *Demirci -Manisa, Kocaburgaz *Bandırma, -Balıkesir, *Bodrum -Muğla, Edirne), **taraslamak** “tarla, bağ ve bahçeden kaldırılan üründen arta kalanları toplamak.” (*Bergama, Tepeköy *Torbalı -İzmir Adala *Salihli, *Alaşehir -Manisa *Mustafa Kemal Paşa, *Mudanya -Bursa *Kandıra -Kocaeli-Edirne Ceylân *Lüleburgaz -Kırıkkale *Hayrabolu -Tokat), **arazlamak** “tarlayı üçüncü kez sürmek, sürerek ve gübreleyerek tarlayı ekilecek duruma getirmek.” (Mardar *Bafra-Samsun, İlyas *Karamürsel -Kocaeli, Kurtköy *Kartal -İstanbul), **tarı** “mısır tanesi” (Burunucu *Silifke-İçel), **tarım** “tahıldan ayrılmış saman yığını: harman yerinde iki tarım samanım kaldı.” (Kerkük ve çevresi), kelime başında *t > d* ses değişimiyle **darı** “mısır, mısır tanesi, akdarı da denilen bir çeşit tahıl” (İncesu *Dinar-Afyon, Uşak, Karamanlı *Tefenni -Burdur, Derben *Buldan, Karahisar, Bereketli, Hırka *Tavas, Şenköyü *Çivril -Denizli, *Menemen -İzmir, Balıkesir ve çevresi, Çilehane *Reşadiye, *Almus-Tokat, Danışman *Fatsa, Boğazcık, *Perşembe -Ordu, *Bulancak, *Tirebolu, Köy, Nefsiköseli *Görel, Çivriz, K. Dereli, Şehli, Tepeköy *Piraziz -Giresun, Denizli, Beşikdüzü *Vakıfkebir -Trabzon, Gaziantep, Ortaköy *Şarkışla, Karaöz, İğdeli *Gemerek, Eşke *Divriğ -Sivas, *Gülınar -İçel, *Yatağan -Muğla, Kerkük, Limasol, -Kıbrıs, Hamzabalı *Bozdoğan -Aydın, Çandır *Sütçüler -Isparta, *Soma ve çevresi Manisa, Ordu), **darı tarı** “nisan ayının ikinci yarısında, darı ekimi için toprağın tava gelmesi.” (Aliköy *Çaycuma -Zonguldak) kelimeleri kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

6. töğül- “harman döğmek, harman etmek”

Tög- fiilinin “dövmek, ezmek, inceltmek” anlamlarını taşımaktadır. Modern Türk dilinde de **döv-** fiilinin anlamları arasında “bir şeyi toz durumuna getirmek için ezmek” anlamı vardır (Gül, 2004, s. 162).

Derleme Sözlüğü’nde **tögül-** fiilinin Eski Türkçedeki haliyle doğrudan kullanımı tespit edilememiştir.

Bununla birlikte kelime başında *t > d* ses değişimiyle aynı kökten türemiş **dögme** “dögülüp kabuğu çıkartılmış buğday, yarma” (Bekilli *Çal -Denizli, Harput, *Ağın, *Keban -Elâzığ, *Ahlat -Bitlis, Urfa, Gaziantep, Hisarcık *Yayladağı -Hatay, *Ermenek -Konya, *Kadirli -Adana) örneği mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

7. yeler- “ekini rüzgârda savurmak”

Yeler- fiilinin Eski Türkçede kullanıldığı örneklerde harmanda **savırğaç** veya bir kutu şeklindeki aletle rüzgâra karşı savrulmayı ve bu savrulma sırasında ekinlerin içinde yer alan, yaş, toprak, sap, samanın ekinden ayrılmasını anlatır (Gül, 2004, s. 161-162).

Fiilin, Eski Türkçedeki haliyle Anadolu ağızlarında doğrudan kullanımı tespit edilememiştir. Fakat aynı kökten türemiş **yelle-** fiili Derleme Sözlüğü’nde “yele tutmak, havalandırmak” anlamında (*Eğridir köyleri -Isparta *Akyazı -Sakarya) kullanılmaktadır. Bunun anlamının yanında “savurmak” (Kars) ve “körüklemek” anlamlarıyla da (İzmir, Manisa ve çevresi, *Osmaniye -Adana) kullanımı vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

B. İsimler

1. anbar “ambar”

Farsça’dan Batı Türkçesi döneminde Türkçeye giren **anbar** kelimesi, “ambar, hububat konulan yer” anlamıyla geçmektedir. Kelime daha sonra Türkiye Türkçesinde de ambar şeklinde kullanılır olmuştur: “genellikle tahıl saklanan yer; yiyecek ve bazı eşyanın saklandığı yer; geminin yük koymaya ayrılmış yeri” (Gül, 2004, s. 208).

Kelime Anadolu ağızlarında **n > m** ses değişimiyle bir yerde **ambar** “ambar” (Doğu Trakya) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

2. birinc “pirinç”

Tarımsal yönden buğday ve arpa gibi önemli bir ürün olan pirinç, Eski Türkçe dönemine ait eserlerde **tuturkan** adıyla görülmektedir. İslami çevre Türkçe eserlerinde **tuturğan** görülürken, **birinç** yoktur. Ancak **tuturğan**’la birlikte Farsça’dan alıntı olan **birinç** de görülmektedir (Gül, 2004, s. 289).

Anadolu ağızlarında **b > p** değişimiyle **pirinc** “pirinç” (Diyarbakır, Urfa), **piriç** “pirinç” (İğneciler *Mudurnu -Bolu, Peşman *Daday -Kastamonu, Gaziantep, Hasanoğlan -Ankara, Kırşehir) şeklinde geçmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y.).

3. orğak “orak”

Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan (Gül, 2004, s. 231-233) **orğak** kelimesi ses ve şekil değişimiyle Anadolu ağızlarında **orak** “ekin biçme zamanı” (Çakallı, Töngel *Kavak -Samsun, Tokat) ve aynı kökten türemiş **orakçılık** “ekin biçme işi” (Turan -Kayseri) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

4. savırğaç / savrağış “harman savurmak için kullanılan alet”

Toplanılan ekin, tanesini kabuklarından ayırmak için döven ile dövüldükten sonra rüzgârlı bir havada **savırğaç** kullanılarak savrulur. Rüzgâr daha hafif olan kabukları

taneden ayırır. Böylece taneler temiz bir şekilde elde edilmiş olur. Taneyi kabuklarından ayırma işleminde kullanılan ve genelde ahşap olan bu alete *savurgaç* denir (Gül, 2004, s. 238).

Anadolu ağzlarında alet ismi olarak kullanımı tespit edilememiştir.

Fakat şekil bakımından aynı anlam bakımında farklılık gösteren *savurkaç* “akşamüstü çıkan sert yel: Savurkaç çıkmadan buğdayı gözerledik.” (Çepni *Mudurnu -Bolu) kelimesi Anadolu ağzlarında kullanılmaktadır. Bunun yanında aynı kökten türemiş *savurucu* “harman savuran kimse” (Gaziantep) kelimesi de kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

5. *tariğ* “tahıl, hububat”

Eski Türkçe döneminde çok yaygın kullanım alanı olan *tariğ* kelimesi (Gül, 2004, s. 248-262) Anadolu ağzlarında da *tari* “mısır tanesi” (Burunucu *Silifke İçel), *dari* “mısır, mısır tanesi” (İncesu *Dinar -Afyon, Uşak, Karamanlı *Tefenni -Burdur, Derben *Buldan, Karahisar, Bereketli, Hırka *Tavas, Şenköyü *Çivril, -Denizli, *Menemen -İzmir, Balıkesir ve çevresi, Çilehane *Reşadiye, *Almus, -Tokat, Danışman *Fatsa, Boğazcık, *Perşembe -Ordu, *Bulancak, *Tirebolu, Köy, Nefsiköseli *Görece, Çivriz, K. Dereli, Şehli, Tepeköy *Piraziz -Giresun, Denizli, Beşikdüzü *Vakfikebir -Trabzon, Gaziantep, Ortaköy *Şarkışla, Karaöz, İğdeli *Gemerek, Eşke *Divriği -Sivas, *Gülнар -İçel, *Yatağan -Muğla, Kerkük, Limasol, -Kıbrıs), *dari* “darıya benzeyen, akdarı da denilen bir çeşit tahıl” (Hamzabali *Bozdoğan -Aydın), *dari* “mısıra benzeyen, tohumundan un yapılan bir bitki” (Çandır *Sütçüler -Isparta) şeklinde kullanımları mevcuttur (Türk Dil Kurumu, t.y.).

6. *tariğci* “tarımcı, ekinci, çiftçi”

Eski Türkçede *tari-* fiilinin “tarım yapmak, ekin ekmek” ve yine bu kökten türetilen *tariğ*’ın “hububat, darı; tarla” anlamlarından da yola çıkarak, Türkçe’de meslek adları yapan +*çI* ekinin eklenmesi ile türetilmiş *tariğci*’nin anlamını da “tarımcı, ekinci, hububatçı” şeklinde düşünebilir (Gül, 2004, s. 170).

Bu kelime Eski Türkçedeki haliyle *tariğci* şeklinde Anadolu ağzlarında tespit edilememiştir.

Ancak, aynı kökten türemiş *tarancı* “çiftçi” (Tokat ve çevresi), *taras* “yağmurdan yeteri kadar nemlenip tavlansak ekilecek duruma gelmiş toprak: toprak taraslı; tarlayı sürüp dinlendirme, nadas.” (Orman *Çarşamba -Samsun, Karakuş *Ünye -Ordu, *Andırın-Maraş, Cumayanı -Zonguldak), *taras* “tarla, bağ, bahçe vb. yerlerden toplanan üründen arta kalanlar.” (*Tire, *Ödemiş ve köyleri, *Bergama -İzmir, *Demirci -Manisa, Kocaburgaz *Bandırma, -Balıkesir, *Bodrum -Muğla, Edirne), *taraslamak* “tarla, bağ ve bahçeden kaldırılan üründen arta kalanları toplamak.”

(*Bergama, Tepeköy *Torbalı -İzmir Adala *Salihli, *Alalaşehir -Manisa *Mustafa Kemal Paşa, *Mudanya -Bursa *Kandıra -Kocaeli-Edirne Ceylân *Lüleburgaz -Kırıkkale *Hayrabolu -Tokat), **tarazlamak** “tarlayı üçüncü kez sürmek, sürerek ve gübreleyerek tarlayı ekilecek duruma getirmek.” (Mardar *Baфра-Samsun, İlyas *Karamürsel -Kocaeli, Kurtköy *Kartal -İstanbul), **tarı** “mısır tanesi” (Burunucu *Silifke-İçel), **tarım** “tahıldan ayrılmış saman yığını: harman yerinde iki tarım samanım kaldı.” (Kerkük ve çevresi), kelime başında *t > d* ses değişimiyle **darı** “mısır, mısır tanesi, akdarı da denilen bir çeşit tahıl” (İncesu *Dinar-Afyon, Uşak, Karamanlı *Tefenni -Burdur, Derben *Buldan, Karahisar, Bereketli, Hırka *Tavas, Şenköyü *Çivril-Denizli, *Menemen-İzmir, Balıkesir ve çevresi, Çilehane *Reşadiye, *Almus-Tokat, Danışman *Fatsa, Boğazcık, *Perşembe-Ordu, *Bulancak, *Tirebolu, Köy, Nefsiköseli *Görel, Çivriz, K. Dereli, Şehli, Tepeköy *Piraziz-Giresun, Denizli, Beşikdüzü *Vakıfkebir-Trabzon, Gaziantep, Ortaköy *Şarkışla, Karaöz, İğdeli *Gemerek, Eşke *Divriği-Sivas, *Gülner-İçel, *Yatağan-Muğla, Kerkük, Limasol, -Kıbrıs, Hamzabali *Bozdoğan-Aydın, Çandır *Sütçüler -Isparta, *Soma ve çevresi Manisa, Ordu), **darı tavı** “nisan ayının ikinci yarısında, darı ekimi için toprağın tava gelmesi.” (Aliköy *Çaycuma -Zonguldak) kelimeleri Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.) (Türk Dil Kurumu, t.y.).

7. tegirmen “değirmen, değirmen taşı”

Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan (Gül, 2004, s. 238-243) bu tarım terimi kelime başında *t > d* ses değişimiyle Anadolu ağızlarında da oldukça yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Derleme Sözlüğü’nde **dermen**, **dêrmen** “değirmen” (Kuşbaba *Bucak, Anbarcık *Göhlhisar -Burdur, *Edremit ve köyleri -Balıkesir, Gaziantep, Hasanoğlan -Ankara, Hacıhamzalı, Gülek *Tarsus -İçel), **dermen** “değirmen, krş. d’armen, davermen” (Kırşehir), **değirman** “değirmen” (Kesirik -Elâzığ), **değirman** “değirmen” (Diyarbakır), **değirman** “öğütme yeri veya aracı” (Erzincan ve yöresi), **değirman** “değirmen, değirmen, deyrirman, deyrirman, evi değirman olmak: çok yoksul düşmek” (Erzurum), **değirman** “değirmen” (Artvin Yusufeli Uşhum köyü), **değermen** “değirmen” (Kaptanpaşa köyleri *Çayeli -Rize, Bahçeli -Adana), **değmen** “değirmen” (Yassıviran *Senirkent -Isparta, Aşağıkizilen *Ulubey -Ordu, Genek *Yatağan -Muğla), **deman** “değirmen” (Sürez *Bozdoğan -Aydın), **dêmen** “değirmen” (İlyas *Keçiborlu -Isparta, Karamanlı *Tefenni, Çamköy *Göhlhisar -Burdur, Oğuz, Alâettin *Acıpayam -Denizli), **demen** “değirmen, krş. deymen” (Kütahya ve yöresi), **demen** “deyman, deymen” (Güney-Batı Anadolu), **demen** “değirmen” (Ordu), **dêmen** “değirmen” (Uşak), **deremen** “değirmen” (*Düzce -Bolu, Limanköy *Çayeli -Rize), **deremen** “değirmen” (Rize), **derman** “değirmen” (Çıtak *Çivril -Denizli), **deyrirman** “değirmen” (Darıcıköy *Düzce -Bolu), **deyrirman** “değirman” (Erzurum), **deyman** “değirmen” (Darıcıköy *Düzce -Bolu), **deyman** “değirmen, bk. deymen, demen”

(Güney-Batı Anadolu), **deymen** “değirmen” (*Kandıra -Kocaeli, Çele, Mengencik *Düzce, İğneciler *Mudurnu -Bolu, Aliköy *Çaycuma -Zonguldak, Peşman *Daday -Kastamonu, Danışman *Fatsa -Ordu), **deymen** “değirmen” (Güllüce köyü Kütahya ve yöresi), **deymen** “deyman, demen” (Güney-Batı Anadolu), **deymen** “değirmen” (Zonguldak Bartın Karabük) şeklinde kullanımları vardır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

8. tügi / tügü “darı”

Eski Türkçede kullanılan (Gül, 2004, s. 306-307) bu tarım terimi kelime başında **t > d** ses değişimiyle Anadolu ağzlarında **düğü** “değirmende çekilerek kırılmış mısır” (*Çarşamba -Samsun), **düğü** “elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur” (İshaklı *Bolvadin -Afyon, *Merzifon köyleri -Amasya, *Zile -Tokat, *Mesudiye -Ordu, Tanızara *Şebinkarahisar -Giresun, Hisarcık *Yayladağı -Hatay *Refahiye çevresi -Erzincan, Van, Yeniköy *Hafik, Yukarıkale *Koyulhisar -Sivas, Köşker, Yazıgınlık, Budak, Seyfe *Mucur -Kırşehir, *Bor, -Niğde, Geçit *Ilgın, Güvenç, Sille, Tömek, Kızıllar *Karaman -Konya), **düğü** “bulgur unu” (Zana -Amasya, Kayseri), **düğü** “pirinç” (Azerî Türkleri -Amasya, Kızılçakçak *Arapçay, *İğdir -Kars, Ağrı), **düğü** “ince bulgur” (Afyon), düğü “pirinç” (Kars) şeklinde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.).

IV. Sonuç

Türk diline ait tarihî metinlerin sözcük varlığı içerisinde tarım terminolojisi ile ilgili oldukça geniş bir malzeme vardır. Göktürkler dönemine ait runik harfli metinler, Uygurlar dönemine ait Budist ve Maniheizt inancıyla yazılmış Türkçe eserler ve Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra yazılan Türkçe eserlerde, Türklerin tarım terminolojisine ait çok zengin bir söz varlığı bulunmaktadır.

Türkçenin tarihî dönemleriyle ilgili yapılan çalışmaların yanı sıra Anadolu ağzları üzerindeki çalışmalar henüz bitirilmiş değildir. Ağzlar dil hazinesinin korunması için çok önemlidir. Bu sebeple yukarıda bahsi geçen doktora çalışmasından hareketle Eski Türkçe döneminde kullanılan tarım terimleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda 19 fiil ve 32 isim tespit edilmiştir. Belirlenen bu tarım terimleri, Derleme Sözlüğü’nde de tespit edilerek “Eski Türkçedeki Haliyle Doğrudan Anadolu Ağzlarında Kullanılan Tarım Terimleri ve Eski Türkçede Kullanılıp Ses ve Şekil Değişmesiyle Anadolu Ağzlarında Kullanılan Tarım Terimleri” olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. On dokuz fiilden on ikisi, otuz iki isimden yirmi dördü hiçbir ses ve şekil değişikliğine uğramadan doğrudan Anadolu ağzlarında kullanılmaktadır. Yedi fiil ve sekiz isim bazı ses ve şekil değişmelerine uğrayarak bugün Anadolu ağzlarında kullanılmaktadır.

Eski Türkçedeki Haliyle Doğrudan Anadolu Ağzlarında Kullanılan Tarım Terimleri		Eski Türkçede Kullanılıp Ses ve Şekil Değişmesiyle Anadolu Ağzlarında Kullanılan Tarım Terimleri
Fiiller		Fiiller
ağtar- / ağıtar-	ögi-/ögit-	başlan-
biç-/biç-/biş-	savur-	elge-
biş-/biş-	suva-	ota-
büt-/bit-	sür-	saç-
bütür-	yetil-	tarı-
ek-	yığ-	töğül-
		yeler-
İsimler		İsimler
arığ	ekin	anbar
arpa	ekinçi	birinc
arpağan	ekinlik	orğak
aşlık / aşığ	eñiz	savırğaç / savrığaç
bamuk/banbuk/pamık	hırmen / hırman	tarığ
başak	ındır / ırdın	tarığçı
buğday	kevük	teğirmen
bulgur / burgul	kığ / kığ	tügi / tüğü
çigit	soğğu / soğu	
dene	tağar/tağarcuk	
dögen/ tögen	ters	
ebin / evin	yaba	

Eski Türkçe ve Anadolu ağzlarıyla ilgili yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla hem Türklük bilimine katkı sağlanmış hem de yeni çalışmalara zemin hazırlanmış olacaktır. Bu yüzden gerek Türkçenin tarihî dönemleriyle gerek Türkçenin çağdaş dönemleriyle

ilgili gerekse de Anadolu ağzlarıyla ilgili yapılacak her yeni çalışma, derleme ve incelemelerle ağzlarda yaşayan Eski Türkçe kelime ve şekillerin tespiti mümkündür.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Baykara, T. (1997). *Eski Türk ziraat hayatı üzerine bazı bilgiler*, Türk Kültürü Araştırmaları, İzmir.
- Daher, U. (1970). *Agricultura Anatolica*. I. Helsinki.
- Derleme Sözlüğü*, (2009). I-VI, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Eren, H. (1979). Türklerde Ekinciliğin Gelişmesine Katkıları. *Türkoloji Dergisi*. Cilt VIII, 1-29.
- Gül, B. (2004). Eski Türk tarım terimleri. (Tez No. 144347) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gül, B. (2008). Eski Türk tarım terimlerinin metaforlu kullanımları üzerine. *Uluslararası 2. Türkiyat araştırmaları bilgi şöleni bildirileri, Kaşgarlı Mahmud ve dönemi*. (s. 291-308). Ankara: TDK Yay.
- Gül, B. (2009). äk- “ekmek” ve türevleri üzerine”. *International Journal of Central Asian Studies* 13, 291-316.
- Rybatzki, V. (2001). Bemerkungen zu einigen uigurischen Wörtern aus der Landwirtschaft. *Studia Etymologica Cracoviensia*. vol. 6. Kraków. 133-171.
- Stachowski, K. (2008). *Names of cereals in the Turkic languages*. *Studia Turcologica*.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Yayım. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: Ekim 24, 2022, <https://sozluk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Yayım. *Derleme Sözlüğü*. Erişim tarihi: Ekim 24, 2022, <https://sozluk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Yayım. *Tarama Sözlüğü*. Erişim tarihi: Ekim 24, 2022, <https://sozluk.gov.tr>
- Zieme, P. (1974). Ein uigurischer Landverkaufsvertrag aus Murtuq. *Altorientalische Forschungen I*, Berlin, 295-308.
- Zieme, P. (1975). Ein uigurischer Text über die Wirtschaft manichäischer Klöster im uigurischen Reich. *Researches in Altaic Languages. Papers read at the 14th meeting of the Permanent International Altaistic Conference held in Szeged, August 22-28, 1971, Budapest*, 331-338.